

LLIBERTAT, UNA VISIÓ SUFÍ

HALIL BÁRCENA

Arabista i islamòleg, director de l'Institut d'Estudis Sufis, Barcelona, Catalunya

Contràriament al que se sol pensar, són molts els rostres que representen l'Islam i diversos els corrents de pensament –teològic, filosòfic, jurídic, sapiential...– que ha generat en el decurs del temps. Un exemple ens el dona el tema de la llibertat (i la seva parella, la responsabilitat, que apareixen invariablement de la mà per a la sensibilitat islàmica). Efectivament, ni la filosofia (*falsafa*), ni la teologia (*kalâm*), ni tampoc la gnosi (*tasawwuf* o sufisme) islàmiques han estat unànimes a l'hora d'interpretar els diferents passatges alcorànics relatius a la llibertat de l'ésser humà. Mentre els teòlegs *mu'tazilís*, per exemple, caracteritzats pel seu marcat racionalisme, defensen la llibertat com a un dels atributs específics de l'ésser humà en tant que criatura lliure, els teòlegs *ash'arís*, per als quals la fe (*imân*) no és altra cosa que la racionalitat i amb el pas del temps marcarien l'ortodòxia islàmica, consideren per la seva banda que la llibertat humana es limita a complir les ordres divines, sabent que, tal com explicita el mateix text corànic: “*Al·là no demana res a ningú més enllà de les seves capacitats*” (Alcorà 2, 286). En altres paraules, l'home és lliure, però només de realitzar allò que *Al·là* li ha atorgat el poder d'obrar. I és que la principal preocupació de la teologia *ash'arí* no és altra que fer present en el món la immensitat inabastable d'*Al·là*.

Però, més enllà de tecnicismes, de diatribes teològiques i d'algun contrasentit pietós, allò que ens interessa ara i aquí és oferir una (n'hi pot haver d'altres!) visió sufí sobre la realitat humana. Interrogar-se sobre la llibertat pot perfectament ser una manera de preguntar-se sobre què és l'ésser humà. Doncs bé, som més (molts més) del que pensem, però menys (molts menys) del que creiem. Heus aquí, sintèticament, la visió alcorànica de l'ésser humà, tal com el sufisme, la dimensió interior de l'Islam, la seva gnosi, ha anat desenvolupant al llarg dels segles. En efecte, l'ésser humà, designat a l'Alcorà com a *jalifa* (califa, segons la transcripció més corrent, tot i que també molt equívoca), això és, 'regent', 'síndic', 'vicari' d'*Al·là* a la terra, és més del que pensa. I és que l'home (la dona també, se sobreentén!) alberga en el seu interior una

mena de guspira divina que és allò que el converteix en un ésser plenament humà, a condició, ben entès, que actualitzi aquesta potència que, per desgràcia, per a la majoria dels nostres contemporanis és avui una mena de continent perdut (l'expressió és de Henry Corbin). Sigui com sigui, som humans, plenament humans, radicalment, gràcies a aquesta misteriosa guspira divina que nia en el nostre interior. Allò diví humà, quelcom que el mateix Aristòtil ja havia entrellucat, és allò que en veritat ens humanitza. I aquest, l'home divinitzat (no pas endeuat, com l'ensuperbit racionalista modern!), i només ell, l'*insân al-kâmil* o home universal dels sufis, es pot considerar un home lliure: o com dirien els hindús, un *jivanmukta*, això és, un alliberat en vida.

Ahora, l'ésser humà és menys (molt menys!) d'allò que es creu. A ulls sufis, l'egolatria, el pecat de creure's quelcom, és la major de les ignoràncies, ja que suposa ignorar el principi de *tawhîd* o unitat i unicitat divines, quinta essència de l'Islam, segons el qual res és existent fora de la presència abastadora d'*Al·là*. Dit d'una altra manera: res és, tot *significa*. En conseqüència, el ser i l'estar del sufí en el món neixen de la comprensió profunda que no existeix res més que *Al·là*, que no hi ha existent fora d'Ell o *aya* en àrab, d'on es deriva la paraula castellana '*aleya*', que tant designa els diferents versicles alcorànics com els signes divins de la creació. Segons això podria dir-se que tot quant existeix és una mena d'Alcorà, un *Alcorà-Univers* les '*aleyas*' del qual, que són les que atorguen l'homogeneïtat necessària del món i responen a la lògica immanent del cosmos, cal interpretar, de la mateixa manera que interpretem el mateix text alcorànic.

En resum, dins l'ésser humà conviuen i s'entrebarregen l'esperit del *rûh*, la nostra dimensió transcendent, en la qual es reflecteix la guspira del Sí diví, i l'ego de la *nafs*, que forja, en l'home ordinari, la il·lusió d'una individualitat al marge del món, existent per ella mateixa, que l'incapacita per a la visió de la unitat subjacent sota la multiplicitat. El sufí, ben al contrari, és qui ha despertat del somni de l'ego

i, en conseqüència, ja no s'hi identificarà mai. El sufí és conscient de la seva indigència ontològica radical, sap del seu no-res i només així aconsegueix viure la plenitud de l'ésser. Tot és relatiu excepte l'absolut, heus aquí la seva veritat i llibertat també. Mawlânâ Rûmî (m. 1273), poeta i mestre de dervixos, enviava als seus una fina advertència: *No ser res és la condició necessària per ser*. No ser res, per ser-ho tot, que és una altra manera d'expressar la veritat continguda en el *hadîz* atribuït al profeta Mahoma segons el qual s'ha de morir abans de morir.

L'ésser humà és aquell ésser tan particular a través del qual transita la Paraula (aquí forçosament en majúscules, doncs ja és una altra forma de referir-se a l'hàlit vital o al·lè diví). Es tracta, doncs, de posar-se en una situació de màxima receptivitat, tal com escenifiquen els dervixos giròvags en la seva incessant dansa circular (*samâ*); de crear les condicions necessàries d'obertura i eixamplament per ser capaç d'acollir-lo tot, tal com ho expressen els cèlebres versos d'Ibn 'Arabî (m. 1240), el sufí de la Múrcia andalusí, que no són una mera declaració interreligiosa políticament correcta, com a vegades s'ha cregut per error, sinó una expressió culminativa del *tawhîd* espi-ritual sufí, el seu paroxisme:

*"El meu cor adopta totes les formes:
pastures per a les gaseles i monestirs per al monjo.
És un temple per als ídols, la Kaaba del peregrí,
les taules de la Torà i el llibre de l'Alcorà.
Segueixo només la religió de l'amor, i on van els seus
genets em dirigeixo,
doncs és l'amor la meua sola fe i religió".*

En definitiva, per al sufisme la llibertat humana està estretament lligada a la saviesa, entesa aquí com el coneixement encarnat del *tawhîd*, així doncs, fins a les seves darreres conseqüències comporta conèixer la llei que regeix la naturalesa real de les coses i obrar segons ella. És veritat que, aparentment, són il·limitades les possibilitats que se li ofereixen a l'ésser humà en la vida i, en conseqüència, la seva llibertat de prendre'n una o altra. Amb tot, ningú hauria d'enganyar-se respecte del fet inqüestionable que tota elecció equivocada, mancada de saviesa, empenyerà vers camins cada vegada més i més limitats i limitadors. D'aquí la insistència sufí en vincular íntimament llibertat i saviesa. Només és plenament

lliure qui coneix la naturalesa real de les coses. I això és, justament, allò que ensenya un joc com els escacs, 'joc real' que els perses van importar de l'Índia i van adaptar a la seva cosmovisió religiosa islàmica. Segons Titus Burckhardt, el tauler d'escacs, la forma mandàlica del qual és una representació simplificada dels cicles còsmics, constitueix una paràbola d'allò que podríem anomenar art real, una paràbola matemàtica en la qual es manifesta la relació interna entre l'acció lliurement escollida i el destí inevitable o *qadr*.

En conseqüència, poc, molt poc, gairebé res, té a veure el mite modern de la llibertat, amb el que aquí s'afirma. Mentre que per al sufí la finalitat suprema de la vida ha estat sempre aconseguir alliberar-se d'ell mateix, que és una altra forma de referir-se a l'anorreament que demanava Mawlânâ Rûmî i que hem esmentat amb anterioritat, el que avui es persegueix, de vegades de forma una mica cega, és obtenir i assegurar a tota costa el màxim de llibertat *per a* hom, poc importa respecte de què. Avui, les conductes semblen lliures, però en realitat estan subjectes tant al propi autoengany com a la manipulació exterior. És, altre cop, el mestre persa de Konya, Rûmî, qui diu: *El serf desitja alliberar-se del destí, l'amant mai desitja ser lliure* (Masnavî V. 2720 i ss.).

El que tot sovint s'ignora és que la llibertat, a l'igual que la justícia, és una realitat originada en l'ésser. Alliberar-se vol dir identificar-s'hi, encarnar-la. No es tracta, doncs, de lluitar per ella, com si es tractés de quelcom exterior, sinó de viure des d'ella. Només així arribarem a complir l'imperatiu sufí, no pas molt diferent de l'imperatiu pindàric, de ser allò que en realitat ja som, però hem oblidat. I és que, a ulls sufis, aprendre és recordar, recordar i actuar responsablement segons això. Segons això la responsabilitat, ço és, la nostra capacitat personal de 'resposta', constitueix el veritable cor de la llibertat, ja ho havíem avançat. Ser lliure, doncs, no és pas tant emancipar-se de quelcom com ser capaç de respondre; respondre del món, per exemple, i respondre al propi món. No és pas cert que el sufisme constitueixi una fugida escapista de la realitat o que animi el quietisme. Ans al contrari, l'espiritual sufí convida a... fugir vers allò real!, ja que el cert és que allò que comunament anomenem realitat no és allò realment real.